

Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi

Talat SAKALLI

Nobel Yayın, Ankara, 2013, 318 sayfa.

Şaban ÇİFTÇİ*

Prof. Dr. Talat SAKALLI tarafından kaleme alınan “Aynî ve Hadis Yorum/Şerh Yöntemi” adlı eser giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Yazar 48 sayfalık oldukça geniş tuttuğu giriş bölümünde sünnet ve hadis terimlerinin tarihi serencamından hareketle önemli tespitler yapmakta ve önerilerde bulunmaktadır. Fıkıh usulünün bir terimi olarak sünnetin, Fıkıh Usulü ile birlikte başladığına değinen yazara göre ilk dönem Hadis Usulü kitaplarında “sünnet”, üzerinde durulan bir hadis terimi değildir. Filhakika “Sünnet” terimi hadisten ziyade Fıkıh ilminin bir terimi olmalıdır. Edille-i şer’iyyeden olan sünnet ile ef’al-i mükellefinden olan sünnet arasında ciddi fark olmasına rağmen aynı kelime ile karşılanmaya devam edilmesi bir problem olarak görülmelidir. Zira hem delil hem de delile ait sonuç “sünnet” terimi ile karşılanmaktadır.

Sünnetin kavramlaşma sürecine dikkat çekilen bu bölümde, ilk dönem “sünnet” kelimesine yüklenen anlamın yazarına/söyleyenine göre farklılık arz ettiğinin altı çizilmektedir. Bu durumun dikkate alınmaması nedeniyle tanımlarda yanılığa düşüldüğü, bu dönem için genel-geçer bir sünnet tanımı yapılamayacağı ileri sürülerek, bunun yerine siyak-sibak bütünlüğü içinde kelimenin değerlendirilmesi ve gerekirse kullananına göre tanımlanması önerilmektedir.(s.12-17)

Giriş bölümünün ikinci yarısında hadislerin anlaşılması için atılan ilk adımlar “Garîbü’l-Hadis İlmî” (s.17-22), “Şerhu’l-Hadis İlmî” (s.22-37) olarak başklandırılmış, her bir başlık ilgili ilmin tanıtılması, özellikleri ve o ilme duyulan ihtiyacın tespiti ile şekillendirilmiştir. Klasik hadis şerhlerinin özellikleri, tartışma konuları ve Aynî’nin hadis şerh yönteminin günümüze yansıyan tesirlerinin özetlendiği(37-47) bu kısım hadisi anlama yönteminin temel esasları ve aşamaları verilerek tamamlanmıştır.(s.47-48.)

Eserin birinci bölümünde Türk asıllı Hanefî fıkıh, hadis, tarih ve dil alimi Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî’nin (ö. 855/1451) hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. Özetle; çok yönlü bir alim olan Aynî’nin doğduğu şehir olan Antep’e nispetle kendisine “Aynî” denildiği, ilim tahsili sonrasında kâdîlik, muhtesiplik, müderrislik ve nazîru’l-ahbâslık görevlerinde bulunup defalarca azledilip tekrar görevlendirilmek suretiyle oldukça hareketli bir yaşam sürdürdüğü görülmektedir. İlmî şahsiyeti hakkında çeşitli alimlerin takdirlerine şahit olmaktadır. Sadece hadis alanında değil, dil, tarih, tasavvuf, fıkıh vb. alanlarda da yetkinliği, ilmi

* Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, saban61@mynet.com

kudreti ve meselelere insafla yaklaşması dikkat çeken hususiyetlerindedir. Onun çok yönlü ve velûd bir alim olması Aynî'nin eserlerinin ayrı başlıklarla tasnif edilmesini gerekli kılmıştır. Nitekim hadis ile ilgili 7 (yedi), fıkıh ile ilgili 6 (altı), tarih ile ilgili 11 (on bir), Arap dili ile ilgili 11 (on bir), diğer eserleri 11 (on bir) olmak üzere 46 eser dışında ona nispet edilen 34 (otuz dört) eserlik bir listeye şahit olmaktayız. (s.59-66)

Bu bölümde Aynî'nin “Umdet'l-Kârî fi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî” isimli şerhi, bu eserde takip ettiği metod, s.67-79.) ve ismini tasrih etmediği(s.80-82.) ve tasrih ettiği(s.83-125) kaynakları tanıtılmaktadır. İsmi tasrih ettiği kaynaklar; Hadis ile ilgili olanlar 104 (s.83-96), Tefsire ait olanlar 25 (s.96-99), Fıkıh ilmine ait olanlar 59 (s.100-107), Şerhler 16 (s.107-109), Sözlükler 28 (s.109-113), Tarih eserleri 24 (s.113-116), Tabakâtlar 39 (s.116-120), Coğrafya kitapları 4 (s.120-121), Diğer kaynaklar 42 (s.121-125) eser olmak üzere ayrı ayrı listelenmiştir. Birinci bölüm Umdetü'l-Kârî üzerine yapılan on üç çalışma tanıtılarak sonlanmaktadır.(s. 125-128.)

İkinci bölüm Aynî'nin Hz. Peygamber ve Sünneti hakkındaki görüşleri ile usul konularındaki görüşlerine, hadis tefsir/şerh/yorum yöntemine tahsis edilmiştir.(s.129-229.) Aynî'nin Hz. Peygamber (sav) ile ilgili kimi kabulleri bu bölümün en dikkat çekici bilgileri arasında yer almaktadır.(s.130-141) Ona göre Hz. Peygamber (sav) iyi derecede olmamakla birlikte okuma-yazma bilmektedir çünkü ümmî güzel yazmayan manasındadır. (s. 130-132) Bütün dilleri biliyor olmalıdır zira o umumi bir risâlet ile farklı dilleri konuşan bütün milletlere peygamber olarak gönderilmiştir.(s.132) Onun bütün nesebi ile bilinmesi her Müslüman için farzdır. Cehaletin karanlığında olanlar hariç diğer Müslümanların onun nesebi hakkında şüpheye düşmesi küfürdür.(s.134-135) Hz. Peygambere kırk peygamber gücü verilmiştir.(s. 135) ve onun artıkları temizdir. (s.136) dayanarak bile uyusa abdesti bozulmadığı gibi (s.137) tebliği ilgilendiren hususlarda sehvi caiz değildir. (s.138) Muhib-i sâdık olarak Allah'ın cc bildirmesi halinde gaybı bilebilir. Nitekim müstakbelde olacak şeyleri olmuş gibi haber vermiştir.(s.141) Yazar Aynî'ye ait görüşleri aktarırken konuya dair gerekli bilgileri efradını câmi' ağıyârını mani' tarzda verdiği gibi zaman zaman Aynî'nin görüşlerine yönelik eleştirel bir yaklaşım da sergilemektedir.

Aynî'nin sünnete dair görüşlerinin ise “sünnetin teşrii değeri” ve “sünnete ittiba” olmak üzere iki temel başlıkta değerlendirildiği görülmektedir. Aynî'ye göre sünnet teşrii kaynağı olduğu gibi ayetlerde geçen “hikmet” kelimesi de sünnettir. Sünnetin teşrii ilahi kaynaklıdır.(s.141-142) Aynî sünnete ittiba konusunda da tavizsizdir. Hatta ilmi gerçeklere aykırı bile olsa sünnete ittiba daha layık ve haklıdır.(s.143) Onun sahabe hakkındaki görüşleri de geleneksel “sahabi” tanımından farklı değildir.(s. 145) Ona göre sahabe birbirinden isim tasrih etmeksizin rivayette bulunabilir ve sahabenin birbirini tenkidi caizdir.(145-146)

Eserde Aynî'nin Hadis usulüne dair görüşleri a-Sened: Rivayet lafızları, b-Âhâd haberler, c-Mürsel hadisler ve onlarla amel, d-Zayıf hadisler ve onlarla amel, e-Mevzu' hadisler f-Nesh g-Cerh ve ta'dîl, g-İhtilâfu'l-Hadîs, h-Hadis tenkid metodu olmak üzere alt başlıklar halinde değerlendirilmiştir. Verilen bilgilere göre: Aynî'nin rivayet metotları konusunda usul alimlerinin benimsediği kaidelere tabi olduğu görülmektedir.(s.150-152) Haber-i vâhidi kabul edip onunla amelin vacip olduğu

görüşünde olan (s.152-153) Aynî'ye göre mürsel hadis te dinde hüccettir(s.154) Ancak Buhârî'nin Sahîh'i dışındaki eserlerde yer alan tabîî mürsellerine ihtiyatla yaklaştığı anlaşılmaktadır.(s.156) Mürseli de içeren zayıf hadisler konusu Aynî'yi de çok meşgul etmiştir. "Zayıf hadislerin tarikleri çoğalırsa, bir birini destekler ve kuvvetlendirir" diyen Aynî'ye göre diğer rivayetlerle desteklenmesi halinde zayıf hadis ile amel edilir. (s.156)

Aynî'nin nesh konusundaki görüşü neshi tarifinde kendini göstermektedir. O neshi: "ibahetten sonra gelen yasaktır. Çünkü ibahe her şeyde asıldır. Yasaklama ortaya çıkınca şüphesiz neshe delalet eder" şeklinde tarif etmektedir. (s.163) Yine onun ifadesi ile iki nas, biri mübah kılmak, diğeri haram kılmak suretiyle tearuz ederse, böyle bir durum neshin varlığına delalet eder. Aynî'ye göre nesh "hükümün ve tilavetin neshi", "sadece hükümün neshi", "sadece tilavetin neshi", "hükümün vasfının neshi" olmak üzere dört kısımdır. Aynî cerh ve ta'dil konusunda da titizdir. Münekkidlerin raviler hakkında verdikleri bilgilere başvurmakta, cerh ve ta'dilde bulunurken bu bilgilerden istifade ederek kendisi bir sonuca gitmektedir. Hanefilerin delili olan hadislerinden ravileri nedeniyle tenkid edilenlerinin ravileri hakkında ta'dil ifadelerini tespit ederek adaletlerine hükmetmektedir.(s.168) Aynî'nin ihtilâfu'l-hadis konusunda da yetkin olduğu anlaşılmaktadır. Şerhinde ihtilafları nazar-ı dikkate almadan geçmemiş, cem' ve te'lif ya da tercih yolunu aramıştır. Ancak mecbur kalmadıkça cem' ve te'lif yolunu benimsemiştir. (eserde cem' ve te'life dair örnekler metodik olarak verilmiştir: s. 170-186)

Aynî'nin hadis tenkid metodu; ya bir başka nassa muhalefet, tarihi uyumsuzluk, akla aykırılık gibi gerekçelerle metin tenkidi şeklinde görülmekte (s.186-195) ya da diğer muhaddisler gibi hadislerin sened tenkidini yapmaktadır ki bunun için önemli bir mesai harcadığı yazar tarafından ifade edilmektedir(s.195-197)

İkinci bölümün dikkat çeken en önemli kısımlarından biri Aynî'nin hadis tefsir-şerh-yorum metoduna ayrılan sayfalarıdır. (s.198-226) Aynî'nin hadisi ayetle, hadisi hadisle tefsir ettiği gibi ilmî tefsire de başvurduğu tespiti yapılmakta, tıp, astronomi, tarih ve coğrafya, sosyolojik malumat ile yaptığı açıklamalara dair örnekler sunulmaktadır. Bölümün sonunda diğer şarihler gibi Aynî'nin de zaman zaman hadisleri te'vil etmek zorunda kaldığı ifade edilmekte ve konuya dair örnekler paylaşılmaktadır. (s. 222-226)

Eserin üçüncü bölümü Aynî'nin bazı hadisçileri ve meşhur eserlerini tetkik ve tenkidine ayrılmıştır.(s. 231-266) Öncelikle Buhârî ve Sahîh'i hakkındaki telakkilerine yer verilirken Aynî'nin Buhârî'yi nadiren tenkid ettiği çoğunlukla onu muarızlarına karşı savunma durumunda olduğu tespiti yapılmaktadır. Verilen bilgilere göre; Aynî'nin tenkid ettiği hususlardan biri Buhârî'nin tertibi ile ilgilidir. Örneğin Sahîh'in Tefsir bölümlerinde sure ve ayetlerin Kur'an-ı Kerim'deki sırasına riayet edilmemiş olması Aynî'nin tenkidine uğramıştır. Aynî'nin bir diğer tenkidi ise Buhârî'nin eserinde lüzumundan fazla ve gereksiz tekrarlara başvurmuş olmasıdır.(s.232-234) Eserdeki tespite göre Aynî, ricalinden bir kısmının çok güvenilir olmaması ve ehl-i hevâdan olması gerekçesi ile Buhârî'nin Sahîh'ine aldığı hadislerin tamamının sahih olduğuna dair görüşlere katılmamaktadır. Ancak bu değerlendirme söz konusu rivayetlerin

mevzu' olduğu anlamına gelmeyip hasen veya zayıf hadis oldukları manasında anlaşılmalıdır.(s. 235) Aynî'nin diğer bazı hususlarda da Buhârî'yi tenkid ederek tashihte bulunduğu ifade edilmektedir. Örneğin bâb başlığında "Hariciler" den bahsedilmesini Aynî uygun bulmamıştır. Zira hadisin kastedildiği zaman henüz bu isim yoktur. Aynı şekilde Buhârî'ni dil bilgisi hatalarını, terceme-hadis uyumsuzluğunu, bazı sened ve ravilerini de tenkid etmiştir. (s. 240-244) Örneğin Aynî Dımâm b. Sa'lebe'nin İslâma giriş tarihi konusunda Buhârî'ye itiraz etmekte, Hz. Peygamber'in huzuruna gelmeden önce değil, onun huzurunda Müslüman olduğunu deliller muvacehesinde te'yid etmektedir. (s. 244-245) Aynî'nin sadece sahihini şerhettiği Buhârî'yi değil aynı zamanda Müslim ve diğer kütüb-i sitte müellifleri ve diğer şarihleri de özellikle İbn Hacer'i tenkid ettiği belirtilmiş bu tenkidlerin örneklerine yer verilmiş (s. 251-266) ve eser çalışmanın özetlendiği bir sonuç ile tamamlanmıştır. (s.267-270)

Eserin sonunda Aynî'nin eserinden (Umdetü'l-Kârî'den) "din nasihattir" (s. 271-284) ve "İlim söz ve amelden öncedir ..."(s. 285-294) başlıklı iki bölümün tercümesi ek olarak verilmiş, kaynakça ve dizin ile sonlandırılmıştır.(s. 295-318)